

ประเมินผลจากการแก้ไขสัญญาสุราร

หลังจากเสร็จสิ้นพระภารกิจในการทำสัญญาสุรากับรัฐบาลประเทศตะวันตกแล้ว พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เสด็จกลับประเทศไทย เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429¹ ผลสำเร็จจากการที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงทำหนังสือสัญญาสุรารในครั้งนี้ แม้ว่าเป็น การแก้ไขหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศตะวันตกได้ในส่วนน้อยก็ตาม แต่นับ ได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของรัฐบาลไทยในความพยายามปลดปล่อยข้อผูกมัดทางด้านภาษีอากร ที่ไทยต้องเสียเปรียบมาได้ประการหนึ่ง

รายละเอียดในบทนี้ จะเป็นการประเมินบทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ผลที่ได้รับจากการเจรจาทำสัญญาสุรารต่อไป

¹พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงขออนุญาตกลับกรุงเทพฯ เพื่อเยี่ยมมารดาใน เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2428 แต่เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปปฏิบัติภารกิจเข้าร่วมประชุมสหภาพการสากลโทรเลข ที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ครั้นเสร็จภารกิจนั้นแล้ว ทรงได้รับคำสั่งให้อยู่ก่อน เพื่อปฏิบัติภารกิจในการขอลดเลิกใช้สัญญาสุรารและแลกเปลี่ยนสัญญาสุรารกับบางประเทศก่อน พระองค์ได้เสด็จกลับประเทศไทยโดยออกเดินทางจากกรุงปารีส เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 หลังจากนั้นมิได้เสด็จออกไปปฏิบัติภารกิจราชการทูตในต่างประเทศต่อไป เพราะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ช่วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงภาณุพันธุ์ วงษ์วรเดช อธิบดีกรมโทรเลขในกรมโทรเลข

ประเมินบทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์

บทบาทและผลงานความสำเร็จของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในการเจรจาทำสัญญาสุรากับประเทศตะวันตก อาจกล่าวสรุปได้ดังนี้

ประการแรก พระองค์ทรงเป็นนักการทูตที่มีความสามารถ ทรงมีความรู้ทางภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ทรงรอบรู้ทั้งค่านิยมเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการต่างประเทศ แม้ว่าพระองค์จะไม่ได้เรียนวิชาการทูตมาโดยตรง แต่ทรงมีประสบการณ์ และได้เรียนรู้วัฒนธรรม วิถีทางการดำเนินชีวิตของชาวตะวันตกเป็นอย่างดี รวมทั้งคุณลักษณะส่วนพระองค์ที่ทรงเป็นผู้สนใจใฝ่หาความรู้อยู่แล้ว จึงเป็นผลให้ทรงมีวิจรรย์ญาณที่ถูกต้อง สามารถตัดสินใจได้เหมาะสมแก่กรณี ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นและไม่สามารถค้นคว้าได้จากตำราใด ทั้งเห็นทรงประสบความสำเร็จในการใช้สถานการณ์ทางการเมืองในฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลนั้นผนวกเขมร เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้รัฐบาลฝรั่งเศสให้สัตยาบันสัญญาสุรากับไทยที่ยึดเอื้อมานานถึง 2 ปีนั้นโดยเร็ว นอกจากนี้ทรงมีวิธีการในการต่อรองผลประโยชน์กับประเทศมหาอำนาจ ทำให้ไทยไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบในการทำสัญญา ดังเช่นรัฐบาลฝรั่งเศสต้องการให้ไทยทำสัญญาโทรเลขที่จะบังคับให้ไทยต้องจ้างเจ้าพนักงานโทรเลขชาวฝรั่งเศสเข้าทำการในกรมโทรเลขของไทย เป็นการแลกเปลี่ยนกับการทำสัญญาสุรา แม้ว่ารัฐบาลไทยสมัยนั้นจำเป็นต้องพึ่งกำลังคน วิศวกร และวิทยาการสมัยใหม่จากประเทศตะวันตก ในการพัฒนาความเจริญของบ้านเมืองก็ตาม แต่พระองค์ทรงยืนกรานไม่ยอมที่จะเสียผลประโยชน์ให้แก่ฝรั่งเศส เพราะทรงตระหนักถึงอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก ที่กำลังแผ่ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งทรงยืนยันถึงสิทธิของไทยในการคัดเลือกตัวบุคคลให้เข้ามาทำงานในไทย โดยยึดหลักคุณวุฒิและความสามารถเป็นสำคัญ จากบทบาทของพระองค์ในเรื่องนี้ บ่งชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะและความสามารถของพระองค์ ในการพิจารณาเงื่อนไขข้อตกลงมิให้ไทยตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เนื่องจากทรงมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศอย่างดี รวมทั้งนิสัยและความรู้สึกนึกคิดของชาวตะวันตก จึงทำให้ทรงรู้เท่าทันและระมัดระวังท่าทีของมหาอำนาจชาติตะวันตกเหล่านี้เสมอ

ประการที่สอง ความสำเร็จในการทำสัญญาสุรารั้งนี้สะท้อนให้เห็นพระ
อัจฉริยะทางการทูตส่วนตัวของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในการเข้าสังคม โดยที่ทรง
สนิทสนมและคุ้นเคยกับพระราชวงศ์ในเยอรมนีและอิตาลี และมีความสัมพันธ์อันดีกับ
บุคคลสำคัญในวงราชการของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ และทรงใช้วิธีการเจรจาอย่าง
ไม่เป็นทางการกับบุคคลชั้นนำของรัฐบาลต่าง ๆ โดยใช้ความสนิทสนมและความคุ้นเคย
ส่วนตัวซึ่งที่กล่าวมาแล้ว ชี้แจงความจำเป็นของไทยในการขอทำสัญญาสุรารั้ง อธิบายถึง
สถานการณ์ที่เกิดขึ้นและผลดีที่ชาติตะวันตกจะได้รับจากการทำสัญญาสุรารั้ง อันเป็นการปู
พื้นฐานความเข้าใจจากสภาพการณ์ความเป็นจริง ก่อนที่จะมีการประชุมพิจารณาอย่าง
เป็นทางการในโอกาสต่อไป เช่น ในการเจรจากับประเทศเนเธอร์แลนด์ ซึ่งนาย
บิลานด์ ราชทูตเนเธอร์แลนด์ประจำกรุงลอนดอน มีส่วนช่วยให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์
ได้เจรจาอย่างไม่เป็นทางการกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศก่อนจะเปิด
ประชุมเจรจาอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้บุตรชายของนายบิลานด์ซึ่งเป็นเลขานุการ
ส่วนตัวของนายวิลลิบอส รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศก็ได้ช่วยเหลือ
พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในการประชุมเจรจากับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ จนฝ่ายเนเธอร์แลนด์
ยินยอมถอนข้อเรียกร้องเรื่องให้รัฐบาลไทยลกลกาซีปลาออกไป

ส่วนการเจรจากับรัฐบาลโปรตุเกสนั้น ทรงได้รับความช่วยเหลือจากเซอร์
ชาลส์ ไวค์ (Sir Charles Wyke) ราชทูตอังกฤษประจำโปรตุเกส ในการส่ง
ร่างสัญญาสุรารั้งที่ไทยทำกับอังกฤษให้แก่รัฐบาลโปรตุเกส นอกจากนี้นายไวค์ยังได้ช่วยพูด
ชี้แจงให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศให้เข้าใจถึงสภาพการณ์และความจำเป็น
ของไทย ในการขอทำสัญญาแก่รัฐบาลโปรตุเกสรวมทั้งให้ข้อมูลพื้นฐานแก่ไทย เป็นผล
ให้การทำสัญญาสุรารั้งกับรัฐบาลโปรตุเกสเสร็จลงอย่างรวดเร็วภายในเวลาเพียง 6 วัน

ส่วนสัญญาสุรารั้งที่ไทยทำกับออสเตรียนั้น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงผูกไมตรี
กับราชทูตออสเตรียประจำกรุงเบอร์ลิน จนทำให้การเจรจาทำสัญญาสุรารั้งกับออสเตรีย
สำเร็จได้โดยพระองค์ไม่ต้องเสียเวลาเสด็จไปยังออสเตรีย แต่สามารถเจรจาได้โดย
ตรงกับราชทูตออสเตรียประจำกรุงเบอร์ลิน ในการนี้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับ
ความสนับสนุนจากผู้แทนรัฐบาลเยอรมนีคือนายกุสเซอร์โรว์ ที่ได้เอาใจใส่และชี้แจง
สนับสนุนต่อราชทูตออสเตรีย

การเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลสเปนนั้น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงสร้างไมตรีกับราชทูตสเปนประจำกรุงปารีส เป็นผลให้รัฐบาลสเปนอนุญาตให้ราชทูตสเปนประจำกรุงปารีสเจรจาปรึกษาทำสัญญาสุรากับพระองค์ เช่นเดียวกับที่รัฐบาลออสเตรียอนุญาตให้ราชทูตออสเตรียในกรุงเบอร์ลินทำสัญญาสุรากับไทย จากความเอาใจใส่ติดตามการทำสัญญาอย่างรีบเร่ง เป็นผลให้มีการลงนามในสัญญาสุราได้ในเวลาไม่ถึง 2 เดือน ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลสเปนได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่ติดคอทำหนังสือสัญญาได้ล่าช้าและยากลำบากมาก

จากวิธีดำเนินการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเข้าใจการเมืองยุโรปขณะนั้น ทั้งนี้จากประสบการณ์ซึ่งทรงศึกษาอยู่ในกรุงลอนดอนหลายปี ย่อมคุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมประเพณีของยุโรป ส่วนความใกล้ชิดสนิทสนมกับบุคคลชั้นนำของชาติตะวันตกเป็นส่วนตัว ย่อมนำไปสู่ความเห็นอกเห็นใจและพร้อมที่จะช่วยเหลือพระองค์ในการดำเนินการดังกล่าว

ประการที่สาม ทรงมีความสามารถในการบริหารงานบุคคล โดยคัดเลือกผู้ร่วมงานที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ความสำเร็จในการเจรจาทำสัญญาสุรากับประเทศตะวันตกของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ครั้งนี้ส่วนหนึ่ง พบว่าเกิดจากความสามารถในการคัดเลือกผู้ร่วมงาน โดยเฉพาะเลขานุการต่างประเทศซึ่งจะต้องติดตามพระองค์ไปเจรจากับรัฐบาลประเทศตะวันตก การปฏิบัติภารกิจขณะอยู่อังกฤษ พระองค์ได้นายเวออร์นีผู้มีความรู้ด้านกฎหมายระหว่างประเทศ และเป็นบุตรสมาชิกรัฐสภาอังกฤษ ได้ช่วยเหลือพระองค์ในการทำความเข้าใจกับรัฐบาลทั้งโดยส่วนตัวและทางราชการ จนเป็นผลให้การเจรจาขอทำสัญญาสุรากับรัฐบาลอังกฤษสำเร็จลงได้เป็นประเทศแรก สัญญาสุราที่ทำกับอังกฤษนี้เป็นผลดีแก่ไทยในการนำเป็นแบบฉบับทำสัญญาสุรากับรัฐบาลอีกหลายประเทศ ได้แก่ โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ สวีเดน เดนมาร์ก เบลเยียม เป็นต้น นอกจากนี้ นายเวออร์นียังเป็นกลไกสำคัญในการเตรียมการเจรจากับกระทรวงการต่างประเทศของ สวีเดน-นอร์เว เดนมาร์ก เบลเยียมไว้ก่อน เมื่อรัฐบาลเหล่านี้พร้อมที่จะเปิดการเจรจาอย่างเป็นทางการแล้ว จึงได้นัดหมายให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เดินทางมาทำการเจรจา เป็นผลให้การเจรจาเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว

ส่วนเลขาบุการต่างประเทศประจำสถานทูตไทยประจำกรุงปารีส ได้ทรงเลือกนายคลาก ชาวอังกฤษ ซึ่งมีความรู้ด้านกฎหมายนานาชาติ ภาษาฝรั่งเศส และฝรั่งเศสได้ดี มีส่วนสนับสนุนในการทำงานของพระองค์เป็นอย่างดี ทั้งเห็น การแนะนำให้รู้จักกับนาย เคอ บลูวิตซ์ (M. de Blowitz) ผู้เรียบเรียงบทความในหนังสือพิมพ์ เดอะ ไทมส์ (The Times) ซึ่งได้ช่วยเหลือไทย โดยเข้าพบชี้แจง และสนับสนุนให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส นำสัญญาสุรราชที่ตกลงนามแล้วนั้น เสนอต่อรัฐสภาฝรั่งเศส จนได้รับการสัตยาบันในที่สุด

ในการพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่เข้าร่วมงานกับพระองค์นั้น ทรงได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่ทรงรู้จักในการสมาคมชั้นสูง เป็นผู้แนะนำและรับรองมาตั้งแต่ นายเวอร์นี แต่ถึงกระนั้นก็ตีพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาตัวบุคคล โดยยึดหลักความรู้ความสามารถและความซื่อสัตย์เป็นอันดับแรก ต้องมีความรู้ด้านกฎหมายระหว่างประเทศ สามารถพูดและเข้าใจภาษาได้ดี เพื่อเป็นผู้ติดตามให้คำปรึกษาและเสนอความคิดเห็นอันจะเป็นประโยชน์ในการทำสัญญาสุรราช ทำให้การดำเนินงานของพระองค์มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ส่วนเหตุผลประการสำคัญที่ทรงคัดเลือกบุตรผู้ดี มีตระกูลมาร่วมงานกับพระองค์เพราะ ทรงตระหนักถึงว่าบุคคลที่มาจากตระกูลที่ดี ต้องพยายามรักษาตัว ชื่อเสียง และตั้งใจปฏิบัติงานให้ได้ผลดี เป็นเกียรติประวัติแก่วงศ์ตระกูลสืบไป¹

นอกเหนือจากทรงเลือกสรรเลขาบุการต่างประเทศเพื่อร่วมปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับพระองค์ในการเจรจาทำสัญญาสุรราชแล้ว พระองค์ยังทรงได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการพิจารณาคุณสมบัติของบุคคลที่เสนอตัวมารับราชการ ในตำแหน่งกงสุลไทยประจำเมืองต่าง ๆ นอกจากการพิจารณาสืบสวนคุณสมบัติผู้สมควรได้รับตำแหน่งดังกล่าวแล้ว พระองค์ทรงกำหนดหน้าที่และแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลไทยอีกด้วย เช่น มอบหมายให้ทำหน้าที่รายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระราชวงศ์ต่าง ๆ รายงานเหตุการณ์ทางการเมืองและการ

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2427 [มช.]

เปลี่ยนแปลงของรัฐบาลต่าง ๆ รายงานสภาพการทางการเมือง¹ จากรายงานของ กงสุลเหล่านี้พบว่า มีจุดประโยชน์ต่อประเทศไทยหลายประการ เช่น ช่วยส่งเสริมสัมพันธภาพอันดีระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลต่างประเทศ และกงสุลเหล่านี้ยังมีส่วนช่วยเหลือ พระองค์ในการติดต่อสอบถาม แจ้งข่าวแก่พระองค์ในการดำเนินการเรื่องสุราก็ด้วย

กงสุลไทยในต่างประเทศที่ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือพระองค์ ได้แก่ พระยาสยามจรรยา กงสุลไทยประจำกรุงลอนดอน เป็นผู้นำบันทึกการขอทำสัญญาสุรา และโครงการสัญญาสุรากับรัฐบาลอังกฤษ และเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่พระองค์ในระยะแรก

หลวงสยามยศบาล นายชอนเบอเกอร์ (Mr. Schonberger) กงสุลไทย ในออสเตรีย ถอยติดต่อประสานงานและนำบันทึกขอแก้ไขเรื่องสุราเสนอต่อรัฐบาล ออสเตรีย เสนอแนะแนวทางติดต่อทำสัญญาสุรากับรัฐบาลออสเตรียโดยผ่านทางสถานทูต ออสเตรียในกรุงปารีส เพื่อความสะดวกของไทยในการเจรจาเรื่องสุรากับรัฐบาล ออสเตรีย และยังรับเป็นธุระเอาใจใส่ติดตามความเคลื่อนไหวในเรื่องรัฐสภาออสเตรียจะ ให้สัตยาบันสัญญาสุรานี้ อีกด้วย

นายปิกเคนแพค (Mr. Pickenpake) กงสุลไทยประจำกรุงแฮมเบอร์ก เยอรมนี ได้เอาใจใส่และเป็นธุระติดต่อ เตรียมนัดหมายกำหนดการเจรจากับ กระทรวงการต่างประเทศของเยอรมนีไว้ก่อน จนเมื่อรัฐบาลเยอรมนีพร้อมที่จะเปิด การเจรจาอย่างเป็นทางการกับรัฐบาลไทย จึงนัดหมายให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จ ไปเพื่อเจรจา เป็นผลให้การเจรจาเป็นไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับความสนใจเอา ใจใส่อย่างดีของรัฐบาลเยอรมนี เป็นผลให้การทำสัญญาสุรากับรัฐบาลเยอรมนีเป็นไป ได้อย่างรวดเร็วด้วย

สำหรับกงสุลไทยประจำกรุงปารีส พระยาสยามจรรยาบุรุษ มีลักษณะเป็น ชาวฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ ซึ่งแทนที่จะอุดหนุนช่วยเหลือรัฐบาลไทยในการทำสัญญาสุรา กับฝรั่งเศส กลับเป็นผู้คอยปกป้องรักษาผลประโยชน์ของฝรั่งเศส เท่ากับกีดขวาง

การดำเนินงานของไทย ทำให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์หมดความไว้วางใจ หันไปใช้นาย
 รุติเอย์ กงสุลไทยประจำเมืองมาเชลส์ ซึ่งได้เสนอตัวช่วยเหลือพระองค์เจ้าปฤษฎางค์
 แทน จากความสัมพันธ์เป็นส่วนตัวกับนายคลาเวอรี (M. Clavery) ผู้แทนรัฐบาล
 ฝรั่งเศสในการเจรจาทำสัญญาสุรา ทำให้นายรุติเอย์มีโอกาสเข้าพบปรึกษาหารือและให้
 ความเห็นในทางที่เป็นประโยชน์ต่อไทย จนทำให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้หาวิธีดำเนิน
 การเพื่อแก้ไขและตอบโต้ข้อเสนอของรัฐบาลฝรั่งเศสไว้ได้ เป็นผลให้การเจรจากับ
 รัฐบาลฝรั่งเศสสำเร็จลงได้ในชั้นลงนามในสัญญาสุรา นอกจากนี้นายรุติเอย์ยังขนานำเพื่อน
 สนิทที่ชำนาญทางกฎหมายนานาประเทศมาช่วยร่างบันทึกสัญญาสุราจนเป็นผลดีในการเจรจากับ
 รัฐบาลฝรั่งเศสอีกด้วย

จะเห็นได้ว่า การเจรจาทำสัญญาสุรากับประเทศตะวันตกครั้งนี้ พระองค์เจ้า
 ปฤษฎางค์ได้พยายามทำงานอย่างเต็มความสามารถ เพื่อให้งานนี้ประสบผลสำเร็จ นอก
 จากนี้ พระองค์ทรงใช้ความสามารถเฉพาะตัวทางการทูต เข้าพบติดต่อกับผู้นำและผู้มี
 อำนาจในการเจรจาโดยตรง เพื่ออธิบายเหตุการณ์และความจำเป็นต่าง ๆ ให้ท่าน
 เหล่านั้นได้เข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องแก้ไขโดยการทำสัญญาสุราแล้ว
 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ยังได้อาศัยความช่วยเหลือจากกงสุลไทยประจำประเทศต่าง ๆ
 ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนเป็นอย่างมาก ซึ่งมีส่วนช่วยผลักดันให้การทำสัญญานี้
 บรรลุจุดประสงค์ได้

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์มีความตั้งใจที่จะเจรจาทำสัญญาสุรานี้ให้สำเร็จโดย
 เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทรงพยายามใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ประเทศใดที่
 ทรงคาดว่าจะอำนวยความสะดวกไทยในค่านต่าง ๆ แล้ว พระองค์มีรับรู้อาจจะรีบดำเนิน
 การโดยเร่งด่วนดังเช่น เมื่อพระองค์ประสบปัญหาจากการที่อังกฤษขอเลื่อนวันใช้สัญญา
 สุรา (1 มกราคม พ.ศ. 2427) พระองค์ก็ตั้งพระทัยที่จะไปเจรจาดูติดต่อกับชาติเล็ก ๆ
 ก่อน เพื่อนำมาเป็นข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนักเพิ่มขึ้นว่า ประเทศต่าง ๆ ได้ยินยอมต่อไทย
 แล้ว ในที่สุดรัฐบาลอังกฤษจะได้ปฏิบัติตามด้วยเช่นกัน นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าการ
 เจรจានี้ในประเศใดจำเป็นต้องหอดระยะเวลาออกไป เนื่องจากรัฐบาลของประเทศ
 นั้นขอเวลาเพื่อปรึกษากับหน่วยงานต่าง ๆ หรืออ้างเหตุผลจำเป็นบางประการ พระองค์
 เจ้าปฤษฎางค์จะเดินทางไปทำการเจรจากับประเทศอื่นต่อทันที โดยกำหนดคนคว้นที่จะ

มาทำการเจรจาใหม่ หรือขอให้คิดค่าธรรมเนียมประจำเมืองนั้น ๆ และบางครั้ง พระองค์ทรงมอบหมายให้กงสุลไทยประจำเมืองต่าง ๆ เป็นผู้สืบข่าวและประสานงาน กับรัฐบาลโดยตรง เพื่อที่ว่ารัฐบาลของประเทศนั้น ๆ เมื่อพร้อมที่จะทำการเจรจาคือ พระองค์จะโคกกลับมาดำเนินการต่อได้ทันที แม้ว่าพระองค์จะออกเดินทางไปยัง ประเทศอื่น ๆ แต่ก็ทรงห่วงใยในงานที่ยังค้างอยู่ จึงทรงมีจดหมายไปสอบถามและ กระตุ้นให้ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์เร่งทำอยู่เสมอ จนในที่สุดการ เจรจาท่าสัญญาสุรา ตลอดจนขอให้สัญญาสุราได้สิ้นสุดลง นับได้ว่าทรงประสบความสำเร็จ ในการปฏิบัติภารกิจที่ได้มอบหมายจากรัฐบาลไทย

ประเมินผลจากการเจรจาท่าสัญญาสุรา

ความสำเร็จของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์จากการท่าสัญญาสุรานั้นกล่าวได้ว่า มีผลต่อรัฐบาลไทยดังนี้คือ เรื่องสิทธิในการควบคุมการค้าสุรารภายในประเทศ การเพิ่ม รายได้ด้านการคลัง และการโอนอากรสุรากรุงเทพฯ มาที่หอรัษฎากรพิพัฒน์

1. สิทธิในการควบคุมการค้าสุรารภายในประเทศ

จุดมุ่งหมายสำคัญของรัฐบาลไทยในการเจรจาท่าสัญญาสุรากับรัฐบาล ประเทศตะวันตกคือ เพื่อให้รัฐบาลจะได้มีสิทธิในการควบคุมการค้าสุรารภายในประเทศ และเก็บภาษีสุราได้ตามแบบอย่างอารยประเทศ จากหนังสือสัญญาสุราที่ได้ทำนั้น เป็น ผลให้รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติอากรขึ้นใน จ.ศ. 1248 (พ.ศ. 2429) โดยให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานเป็นผู้พิจารณาออกหนังสือใบอนุญาตสำหรับการผลิตและการค้าสุรา ที่จะตั้งขึ้นในเขตท้องที่เป็นแห่ง ๆ ไป ส่วนการเก็บภาษีสุรานั้นนายอากรสุราขึ้นในเป็นผู้จัดเก็บตามอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้¹ ซึ่งอาจกล่าวสรุปสาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้

¹เสถียร ลายลักษณ์ (รวบรวม), "พระราชบัญญัติอากรขึ้นใน จ.ศ. 1248 (พ.ศ. 2429)", ประชุมกฎหมายประจำศก., เล่ม 11, (พระนคร: โรงพิมพ์เคลิแมส, 2478), หน้า 44 ค่อไปจะเอ่ยถึงในชื่อ ปชศ.

ได้ 3 ประการ¹ คือ การกำหนดค่าธรรมเนียมการกำสุรา ภาษีอัตราภาษีสุรา และการควบคุมและป้องกันผู้หลีกเลี่ยงกฎหมาย

ก. การกำหนดค่าธรรมเนียมในการกำสุรา

รัฐบาลได้กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมการขอใบอนุญาตจำหน่ายสุราไว้เป็น 2 ประเภท คือ

1) ร้านขายสุราทุกโรง ที่จำหน่ายสุราประเภทสุรากลั่น สุราแช่สุราอ่อน จะต้องเสียเงินค่าธรรมเนียมใบอนุญาตจำหน่ายสุรา ซึ่งมีกำหนดใช้ได้คราวละ 1 ปี โดยแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

ก) ชนิดแรก ได้แก่ใบอนุญาตจำหน่ายสุราของโรงงานสุราขายส่ง เสียเงินปีละ 2 ชั่ง (160 บาท)

ข) ชนิดที่สอง ได้แก่ใบอนุญาตจำหน่ายสุราของร้านขายสุราปลีก ซึ่งขายไม่เกินครั้งละ 10 ลิตร เสียเงินปีละ 1 ชั่ง 10 คำลึง (120 บาท)

ค) ชนิดที่สาม ได้แก่ใบอนุญาตจำหน่ายสุราของร้านขายสุราปลีก ประเภทขายเร่เป็นถ้วยหรือชาม เสียเงินปีละ 1 ชั่ง (80 บาท)

2) ประเภทโรงคั้มกลั่นสุรา ในกรณีนี้ผู้ตั้งโรงคั้มกลั่นสุราต้องเสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาตในอัตราปีละ 1 ชั่ง (80 บาท)²

ข. ภาษีอัตราภาษีสุรา

ตามพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดอัตราภาษีทั้งภาษีสุราที่ทำในประเทศและภาษีสุราต่างประเทศ รัฐบาลขออัตราภาษีสุราโรง โดยเรียกเก็บจากจำนวนแรงแอลกอฮอล์ที่วัดได้จากน้ำสุรา 50 ตักร์ หรือต่ำกว่า 50 ตักร์ ในอัตราทะเละ 8 บาท

¹ เรื่องเดียวกัน. , หน้า 47-48

² เรื่องเดียวกัน.

24 อ. ส่วนสุราที่มีแรงแอลกอฮอล์ที่สูงขึ้น ต้องเสียภาษีสุราเพิ่มขึ้นตามอัตราส่วนของแรงแอลกอฮอล์ที่เพิ่มขึ้นตามพิภคภาวชั้นในแบบที่ 17 ที่แนบท้ายพระราชบัญญัตินี้¹

ส่วนพิภคอัตราภาษีสุราต่างประเทศนั้น รัฐจะเรียกเก็บภาษีขาเข้าในพิภคอัตราภาษีสุรา เช่นเดียวกับอัตราภาษีสุราที่ทำขึ้นในประเทศ² ส่วนเบียร์และเหล้าองุ่นจะต้องเสียภาษีขาเข้าในอัตราร้อยละ 5 ของราคาเบียร์และเหล้าองุ่นนั้น

ก. การควบคุมและป้องกันผู้หลีกเลี่ยงกฎหมาย

นอกจากรัฐมีอำนาจในการกำหนดค่าธรรมเนียมใบอนุญาตการค้าสุราและพิภคอัตราภาษีสุราทั้งในประเทศและสุราต่างประเทศแล้ว รัฐยังได้วางหลักการกำหนดโทษทางอาญาต่อผู้หลีกเลี่ยงการเสียภาษีสุรานั้น คือ

1) ในส่วนบุคคล ห้ามมิให้ดื่มกลั่นสุราโดยไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาล ผู้ฝ่าฝืนจะมีความผิดถูกปรับเป็นเงินไม่เกิน 5 ชั่ง (400 บาท) และถูกริบของกลาง³ ส่วนผู้มีสุรாத่างประเทศอยู่ในการครอบครองมากกว่า 5 หนานขึ้นไป หรือซื้อขายผิดไปจากข้อบังคับในพระราชบัญญัตินี้ เมื่อทำผิดครั้งแรกปรับไม่เกิน 2 ชั่ง (160 บาท) และครั้งต่อ ๆ ไปไม่เกินครั้งละ 10 ชั่ง (800 บาท) ส่วนสุราของกลางถูกริบ⁴

2) ส่วนร้านขายสุรา การตั้งร้านขายสุรานั้นนอกจากจะต้องมีใบอนุญาตสำหรับจำหน่ายสุราที่เจ้าพนักงานของรัฐออกให้ใช้คราวละ 1 ปีแล้ว ยังจะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับที่กำหนดไว้สำหรับร้านขายสุราอีกด้วย เช่น ร้านขายสุราจะต้องทำบัญชีแสดงจำนวนสุราที่ซื้อขายในงวดหนึ่ง ๆ ว่าเป็นจำนวนเท่าใด ถ้าไม่ทำบัญชีไว้เป็นหลักฐานมีความผิดถูกปรับไม่เกิน 8 ชั่ง (640 บาท)⁵ การซื้อสุรานั้น ถ้าปรากฏว่าผู้ซื้อซึ่งเป็นเจ้าของร้านที่ได้รับใบอนุญาตให้จำหน่ายสุรา ได้ซื้อสุราจากผู้ขายที่ไม่มีใบ

¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 83

² เรื่องเดียวกัน., หน้า 39-40

³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 50-51

⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 54

⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 55

อนุญาต จะมีความผิดถูกปรับครั้งละไม่เกิน 4 ชั่ง (320 บาท) และถูกริบของกลางด้วย¹ และผู้ชายที่ขายสุราที่ปลอมปนหรือผสมของอย่างอื่นทำให้บังเกิดโรคร้ายและเป็นอันตรายต่อผู้บริโภค ผู้ชายต้องมีความผิดถูกปรับไม่เกิน 10 ชั่ง (800 บาท) และถูกริบของกลางเพื่อทำลายด้วย²

นอกจากนี้รัฐยังได้กำหนดบทลงโทษการทำความผิดจากข้อบังคับเพื่อควบคุมกันต่าง ๆ ดังเช่น ผู้ที่ขึ้นหนังสือขออนุญาตจำหน่ายตามพระราชบัญญัตินี้ ทำหนังสือแสดงจำนวนสุราที่มีในความครอบครอง หรือทำคำชี้แจงใด ๆ ที่เป็นความเท็จต่อเจ้าหน้าที่ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษ ปรับครั้งแรกเป็นเงินไม่เกิน 10 ชั่ง (800 บาท) ส่วนครั้งต่อ ๆ ไปไม่เกินครั้งละ 40 ชั่ง (3200 บาท) หรือถูกจำคุกไม่เกิน 3 ปี³ ส่วนผู้ดื่มหรือจำหน่ายสุราที่ไม่ได้เสียภาษีขาเข้าหรือภาษีชั้นในตามพิกัดอัตราตามกฎหมายที่กำหนดไว้ รวมทั้งผู้ลักลอบนำสุราเข้าประเทศมีความผิดถูกปรับครั้งละไม่เกิน 10 ชั่ง (800 บาท) ของกลางถูกริบ⁴

จึงเห็นได้ว่าเมื่อรัฐบาลไทยสามารถจัดดำเนินการควบคุมการค้าสุราในประเทศได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ย่อมเป็นการขจัดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศในเรื่องถนนในบังคับต่างชาตที่จำหน่ายสุราให้เป็นที่เรียบร้อย และยังทำให้รัฐมีรายได้จากการคลังจากการจัดเก็บภาษีอากรสุราเพิ่มขึ้นได้อีกด้วย

2. การเพิ่มรายได้ด้านการคลัง

การประกาศใช้พระราชบัญญัติอากรชั้นใน จ.ศ. 1248 ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2432⁵ เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพิกัดอัตราภาษีสุรாத่างประเทศคือแทนที่รัฐบาลไทยจะเก็บภาษีขาเข้าจากสุรாத่างประเทศได้เพียงร้อยละ 3 ดังที่เคย

¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 52

² เรื่องเดียวกัน., หน้า 55

³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 56

⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 40

⁵ จ.ช. ร. 5 นก. เล่มที่ 96 หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอาทิตย์ ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 11 จ.ศ. 1250 หน้า 622-623

เป็นมา เป็นการจำกัดเก็บตามจำนวนแอลกอฮอล์ในน้ำสุรา กล่าวคือ สุราที่มีจำนวนแอลกอฮอล์ตั้งแต่ 50 ดีกรีลงมา เรียกเก็บภาษีทะเลาะ 8 บาท 24 อัฐ สุราที่มีจำนวนแอลกอฮอล์สูงขึ้น ก็เรียกเก็บภาษีเพิ่มขึ้นตามส่วน¹ ส่วนภาษีเหล้าอุ่นและเบียร์นั้น รัฐบาลได้เพิ่มอัตราภาษีเป็นร้อยละ 5 ตามราคา การเปลี่ยนแปลงศกัตอัตราภาษีสุราครั้งนี้ ทำให้รัฐบาลได้รับภาษีเข้าสุราต่างประเทศเพิ่มขึ้น แม้จะเป็นเพียงสินค้าประเภทเดียวก็ตาม แต่ก็นับได้ว่ามีส่วนทำให้รายได้ด้านการคลังของรัฐเพิ่มจำนวนมากขึ้น

หลังจากรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้แล้ว สุราค่างประเทศที่นำเข้ามาจำนวนลดน้อยลง² ดังปรากฏในรายงานของนาย อี.บี. กูลด์ (Mr. E.B. Gould) ผู้รักษาการแทนกงสุลอังกฤษที่มีไปยังรัฐบาลเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432 ว่า มูลค่าสุราค่างประเทศที่นำเข้ามาในปี พ.ศ. 2431 มีจำนวนเงิน 29,879 ปอนด์ เมื่อเทียบกับมูลค่าสุราค่างประเทศที่นำเข้ามาในปี พ.ศ. 2430 ซึ่งเป็นเงินถึง 44,232 ปอนด์³ การที่จำนวนสุราค่างประเทศที่นำเข้ามาลดน้อยลงนี้ แสดงให้เห็นว่าสุราค่างประเทศจำหน่ายได้น้อยลงด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากสุราค่างประเทศต้องเสียภาษีในอัตราที่สูงขึ้นดังกล่าวนำแล้ว นอกจากนี้ยังถูกจำกัดการจำหน่ายอีก เพราะต้องนำไปจำหน่ายเฉพาะในร้านที่ได้รับใบอนุญาตให้จำหน่ายสุราค่างประเทศเท่านั้น ทำให้เสียหุ่ยการนำสุราค่างประเทศเข้ามาสูง ราคาจำหน่ายก็ต้องสูงด้วย

¹ ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับอัตราภาษีสุราที่รัฐบาลไทยเรียกเก็บตามจำนวนแอลกอฮอล์ในน้ำสุราได้ใน ปชศ., 11: 83

² ต. 67/1 รายงานโรงภาษีปี ค.ศ. 1889 (พ.ศ. 2432) กับส่งหนังสือมิสเตอร์วิลเลียมเกี่ยวกับการโรงภาษี (พ.ศ. 2433-2439)

³ B.P.P. 1/3-Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1888.

แต่สุราต่างประเทศที่นำเข้ามาจะมีจำนวนลดน้อยลง เป็นผลให้รายได้ของรัฐบาลจากภาษีขาเข้าที่ได้จากสุราต่างประเทศลดต่ำลงก็ตาม แต่รายได้จากอากรสุราโดยส่วนรวมของรัฐมิได้ลดน้อยลงด้วย ทั้งนี้เพราะเมื่อสุราต่างประเทศมีราคาสูงขึ้น ผู้บริโภคจึงหันมานิยมและบริโภคสุราโรงเพิ่มมากขึ้น¹ เพราะสุราโรงไม่ต้องเสียภาษีขาเข้าและนำออกจำหน่ายได้ทั่วไปโดยไม่ต้องรับใบอนุญาตแต่อย่างใด² ดังนั้น การเก็บอากรสุราในระยะแรกนี้จึงมีจำนวนเพิ่มขึ้น เพราะนายอากรสุราประมูลเงินผูกขาดให้รัฐบาลในจำนวนสูงขึ้นตามการคาดคะเนที่นายอากรคิดว่าจะได้ผลกำไรจากการค้าสุราโรง ดังเห็นได้จากรายได้จากอากรสุราในปี พ.ศ. 2435 มีจำนวนถึง 2,303,172.52 บาท³ และเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนเกือบ 3 เท่าในปี พ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นจำนวนเงินถึง 6,260,586.25 บาท⁴ ดังตารางต่อไปนี้

¹แม้ว่ารัฐบาลจะประกาศใช้พระราชบัญญัติอากรขึ้นใน จ.ศ. 1248 (พ.ศ. 2429) ในปี พ.ศ. 2432 แล้วก็ตาม แต่ในระยะแรกรัฐบาลไทยมิได้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ทุกประการ เช่นในมาตรา 14 และมาตรา 15 ระบุให้นายอากรสุราจักเก็บภาษีสุราจากผู้ต้มกลั่นและขายสุราเท่านั้น และห้ามมิให้นายอากรสุราต้มกลั่นสุราเอง แต่ในทางปฏิบัติแล้วนายอากรสุรายังต้มกลั่นสุราได้เอง

²พระยาอนุমানราชธน, ตำนานสุลกากร, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2482, หน้า 119.

³พวงทิพย์ ไพรสนธ์ และ มานะ กัทธิธรรม, ประมวลรายรับและรายจ่ายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2435-2517, เอกสารวิชาการคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เอกสารโรเนียว), 2519, หน้า 5.

⁴เรื่องเสี้ยวก้น., หน้า 9

ตารางที่ 4 รายได้อากรสุราตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2453 (หน่วย: ล้านบาท)

ปี พ.ศ.	สุรา
2435	2.30
2436	2.15
2437	2.29
2438	2.58
2439	2.73
2440	3.12
2441	3.68
2442	3.73
2443	3.41
2444	4.35
2445	3.85
2446	4.14
2447	4.49
2448	4.16
2449	3.94
2450	3.96
2451	3.21
2452	6.32
2453	6.26

ที่มา: หวงทิพย์ ไทรสันต์ และ มานะ กัทธิธรรม, "ประมวลรายรับและรายจ่าย..."
 หน้า 5-9 และ Report of the Financial Advise upon the Budget
of the Kingdom of Siam for 1902-1903.

จากตารางข้างต้นอาจวิเคราะห์ได้ว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 ถึง พ.ศ. 2442 รายได้จากอากรสุราจะเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้เป็นเพราะเมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติอากรขึ้นใน จ.ศ. 1238 (พ.ศ. 2429) ตามข้อตกลงในสัญญาสุราที่ได้ทำไว้แล้วก็ตาม รัฐบาลยังคงให้ขายอากรสุราประมุขผูกขาดทั้งสุราโรงและภาษีสุราที่นำเข้าในประเศ กล่าวคือ รัฐบาลเป็นผู้เก็บภาษีสุราต่างประเทศแล้วจะโอนเงินนั้นให้แก่ขายอากรสุราผู้ที่ประมูลได้ในเขตนั้น ๆ ระยะเวลาปรากฏว่ามีผู้แข่งขันประมูลเป็นนายอากรสุราผูกขาดไม่มากนัก ต่อมาเมื่อการซื้อขายสุราโรงเพิ่มมากขึ้นและมีกำไรดี จึงมีผู้แข่งขันประมูลเป็นนายอากรสุรามากขึ้น และแต่ละรายจะกำหนดเงินประมูลของตนไว้ในอัตราสูง ด้วยเหตุที่นายอากรสุราต้องการคุ้มกลิ่นสุราออกจำหน่ายให้คุ้มกับเงินอากรสุราอย่างเคียว ละเลขไม่ตรวจตราการเก็บอากรสุราจากผู้คุ้มกลิ่นและผู้ขายสุรารายอื่น ๆ รวมทั้งอากรสุราที่ตนต้มเองอีกด้วย และไม่ได้เข้มงวดตรวจตราการซื้อขายสุราต่างประเทศ¹ ทำให้พ่อค้าสุราต่างประเทศพยายามแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าสุรา โดยนำสุราต่างประเทศที่มีแรงแอลกอฮอล์สูงมาผสมน้ำเพื่อให้จำนวนสุรามีปริมาณมากขึ้นโดยไม่ต้องเสียภาษีสุราเพิ่ม และนำสุราเหล่านั้นออกจำหน่ายแข่งขันกับสุราโรงที่ผลิตในประเทศ เป็นเหตุให้นายอากรสุราเสียผลประโยชน์ ขาดทุนและติดค้างเงินงวดเฉพาะในปี พ.ศ. 2448 ปีเดียวถึง 216,276 บาท² ครั้นเมื่อมีการประมูลอากรสุราอีกครั้ง นายอากรสุราจึงถือโอกาสลดเงินประมูลลงมา³ ด้วยเหตุนี้รายได้ของรัฐจากอากรสุราที่ได้จากการให้นายอากรสุราประมุขผูกขาดจึงลดลง รายได้จากอากรสุราที่ลดน้อยลงนี้มีผลกระทบต่อสภาพการคลังของประเทศ ดังเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2450 นายวิลเลียม (William) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทำรายงานเสนอรัฐบาลถึงงบประมาณรายรับรายจ่ายของประเทศในปี พ.ศ. 2451 ว่า ว่างบประมาณ

¹ พระยาอนุমানราชชน., ตำนานผูกขาด, หน้า 97

² กจช., ร. 5 ก. 14.1 ข/28 เรื่องพระยาบริบูรณ์โกษากรและพวกร้องขอคืนอากรสุรา และขอลดเงินที่ค้าง (24 พ.ศ. 124 - 29 มี.ย. 128)

³ กจช., ร. 5 ก. 14.1 ข/28 พระยาสุริยานุวัตรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 20 มกราคม ร.ศ. 126

รายจ่ายเกินกว่ารายรับ จะทำให้เงินคงคลังของรัฐบาลลดน้อยลงมาก จากการเสนอความเห็นของนายวิลเลียมนี้เอง ทำให้คณะเสนาบดีได้จัดประชุมปรึกษาหารือเพื่อหาเงินรายได้ใหม่มากขึ้น เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) จากมติที่ประชุมเสนาบดีเห็นว่าควรปรับปรุงด้านการจัดเก็บอากรสุราให้ดีขึ้น¹

ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้ตั้งกรมสุราขึ้นในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในปี พ.ศ. 2452 รับจัดเก็บภาษีสุราทั่วพระราชอาณาจักร ออกใบอนุญาตให้นายอากรสุราผูกขาดค้กมก่่นสุราได้ และจัดตั้งเจ้าพนักงานตรวจเก็บภาษีสุราที่ขายจากโรงต้มกลั่นสุราทั่วทุกแห่ง² ทั้งนี้นอกจากจะเป็นไปตามพระราชบัญญัติอากรขึ้นใน จ.ศ. 1248 (พ.ศ. 2429) แล้ว ยังทำให้รายได้จากอากรสุราของรัฐเพิ่มขึ้นอีกด้วย ดังเห็นได้จากอากรสุราที่เก็บได้ในปีนั้น (พ.ศ. 2452) มีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 6,326,610.69 บาท ซึ่งเพิ่มขึ้นเกือบ 2 เท่าของรายได้จากอากรสุราในปี พ.ศ. 2451 ซึ่งจัดเก็บได้เพียง 3,210,330.81 บาท

จึงอาจกล่าวได้ว่า หลังจากไทยทำสัญญาสุรากับต่างประเทศแล้ว เป็นผลให้รายได้จากอากรสุราเพิ่มขึ้นจากเดิม แม้ว่ารายได้จากอากรสุรามีได้มีแนวโน้มสูงขึ้นตามลำดับ เนื่องมาจากมีสภาพการณ์บางอย่างเป็นตัวผันแปรตั้งที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งรัฐบาลไทยได้พยายามที่จะแก้ไขวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามรายได้จากอากรสุรานั้นนับว่าเป็นรายได้หลักที่สำคัญของประเทศในอันดับต้น ๆ เมื่อเทียบกับรายได้ของรัฐจากแหล่งรายได้อื่น ๆ ดังเห็นได้จากตารางต่อไปนี้ นับได้ว่ารายได้จากอากรสุรา มีส่วนเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สภาพการคลังของรัฐ

¹ กจช. ร.5 ก.5.1/7 รายงานเสนาบดีสภา วันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 126

² ศึกษารายละเอียดการดำเนินการจัดเก็บอากรสุราเป็นของรัฐบาลเอง ในปี พ.ศ. 2452 ได้จาก พระยาอนุমানราชธนะ, ตำนานสุลฎาการ, หน้า 119-120 และ กจช. ร.5 ก.14.1 ข/31 จัดอากรสุราเป็นของรัฐบาล (11 ม.ก. 125 - 13 ส.ก. 129)

ตารางที่ 5 แหล่งรายได้แผ่นดินที่สำคัญ พ.ศ. 2435-2453 (หน่วย: ล้านบาท)

พ.ศ.	เงิน	หอย บ่อน	สุรา	ตุลกากร	ภาษีที่ดิน	ค่าธรรมเนียม	ป่าไม้, เหมือง	รถไฟ
		การพนัน						
2435	2.47	2.73	2.30	1.74	-	.44	.67	-
2436	2.48	2.90	2.15	2.55	-	.26	.87	-
2437	2.44	3.32	2.29	2.27	1.47	.48	.78	-
2438	2.56	3.99	2.58	2.14	1.12	.42	.67	-
2439	2.51	4.17	2.77	2.30	1.69	.55	1.09	-
2440	2.87	5.41	3.12	2.64	1.60	1.57	1.01	-
2441	2.93	6.07	3.60	2.63	2.76	1.15	1.38	.39
2442	4.56	6.29	3.73	2.90	2.66	1.67	1.40	.48
2443	5.43	6.76	3.41	3.05	2.99	3.12	2.70	.81
2444	5.07	7.37	4.35	4.72	3.14	2.40	1.04	1.11
2445	7.08	6.56	3.85	4.68	3.16	2.54	2.22	1.45
2446	6.97	8.22	4.14	4.53	2.94	3.36	2.41	1.97
2447	6.40	9.70	4.49	5.52	3.76	3.18	2.72	2.31
2448	10.26	8.78	4.16	5.56	3.85	4.13	3.26	2.78
2449	8.86	7.07	3.94	5.97	7.57	4.92	3.00	3.51
2450	9.65	7.04	3.96	5.63	7.63	3.95	2.78	3.76
2451	14.51	6.84	3.21	6.07	7.10	5.05	2.59	4.16
2452	11.25	6.81	6.32	5.70	8.00	6.80	2.65	4.30
2453	11.51	7.03	6.26	6.37	7.30	6.95	2.94	4.52

ที่มา: Report of the Financial Adviser upon the Budget of the Kingdom of Siam for 1902-1903.

3. การโอนอากรสุรากรุงเทพฯ มารวมที่หอรัษฎากรพิพัฒน์

พระบรมราชโองบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดรวบรวมให้รายได้จากภาษีอากรที่เกยขึ้นอยู่กับกรมต่าง ๆ ให้มาอยู่ภายใต้การบริหารของหน่วยงานราชการเพียงหน่วยเดียว¹ เริ่มเห็นได้จากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้พระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์ จ.ศ. 1235 (พ.ศ. 2416) จุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัตินี้ เพื่อควบคุมการรวบรวมเงินภาษีอากรในกรมพระคลังต่าง ๆ ที่เกยทำงานแยกจากกันก่อนข้างเป็นอิสระ ให้ขึ้นตรงต่อหอรัษฎากรพิพัฒน์ ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ ท้าวหมาลา กรมพระยาบวรราชปรีดิยะ เป็นอธิบดี และโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้พระราชบัญญัติสำหรับกรมพระคลังมหาสมบัติว่าด้วยกรมต่าง ๆ ซึ่งจะเบิกเงินส่งขึ้น พ.ศ. 2418 เพื่อจัดธรรมเนียมรับจ่ายเงินให้เรียบร้อย ไม่ให้มีเงินติดค้าง และมีพระราชหัตถ์พอให้จ่ายในราชการบ้านเมือง² อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติที่ได้ประกาศใช้นี้ จะควบคุมเฉพาะการทำงานของเจ้าหน้าที่และเจ้าจำนวนในกรมพระคลังต่าง ๆ เท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมถึงเจ้าหน้าที่ในกรมอื่น ๆ ที่ได้ว่าภาษีอื่น ๆ รวมทั้งกรมพระกลาโหม ซึ่งมีหน้าที่ในการจัดเก็บอากรสุรากรุงเทพฯ ด้วย³

¹ กษย., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มคที่ 168 เลขที่ 3 พระราชกระแสว่าด้วยจะจัดรวบรวมภาษีอากรให้เป็นของทอเวอนเมนต์ทำ

² ปชศ., 9: 16

³ กษย., ร. 5 นก. เล่มที่ 23 กรมพระยาบวรราชปรีดิยะกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันพฤหัสบดี แรม 13 ค่ำ เดือน 4 จ.ศ. 1244, หน้า 601; นก. เล่มที่ 37 กรมพระยาบวรราชปรีดิยะกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอาทิตย์ ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 9 จ.ศ. 1246, หน้า 307

จากพระบรมราชาไชยบาลในการแก้ไขปัญหาสุราภายในประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มอบให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ เสนาบดีกรมพระกลาโหมเป็นผู้จัดการอากรสุรารุงเทพฯ เป็นภาษีหลวงในปี พ.ศ. 2421 โดยมุ่งหวังให้ได้เงินอากรสุราสูงกว่าครั้งให้นายอากรสุราผูกขาด¹ และทรงพระบรมราชาอนุญาตให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ จัดดำเนินการเหมือน สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ทำภาษีฝิ่น กล่าวคือ ทรงอนุญาตให้นำเงินจำหน่ายสุรานั้น ไปใช้เป็นทุนในการดำเนินการก่อน แล้วจึงทำบัญชีรับจ่ายยื่นต่อกรมพระกลาโหมหาสมบัติในแต่ละงวดปี แม้ว่าในระยะแรกรายได้จะไม่สูงนัก² แต่เมื่อเวลาผ่านไปหลายปีปรากฏว่ารายได้จากเงินอากรสุรารุงเทพฯ ที่เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์จัดทำนั้นก็ยังไม่ดีขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงตรวจสอบและทรงทราบถึงสาเหตุ ที่รายได้จากอากรสุราของรัฐได้น้อยกว่าครั้งทำเป็นอากรผูกขาด อันเนื่องมาจากไม่รู้จักระมัดระวังใช้สอยคน และการใช้จ่ายในการดำเนินการ³ เป็นผลให้รายได้จากอากรสุรานั้นตั้งแต่ทำเป็นภาษีหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2420 จนถึงปี พ.ศ. 2425 มีจำนวนไม่เกินปีละ 1,440 ชั่ง (115,200 บาท)⁴ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากอากรสุราหัวเมืองที่นายอากรสุราผูกขาด เช่นอากรสุรารุงเก่าแล้ว จะพบว่าอากรสุรารุงเก่ายังทำรายได้ให้รัฐมากกว่า กรมพระกลาโหมจัดทำอากรรุงเทพฯ เป็นภาษีหลวง⁵ ซึ่ง

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วันศุกร์ แรม 13 ค่ำ เดือน 4 จ.ศ. 1246 [ณศ.]

² กจช, ร. 5 จคหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัคที่ 169 เล่มที่ 12 พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ จะจัดการอากรสุรา ฯลฯ ตกคำ

³ กจช, ร. 5 นก. เล่มที่ 25 กรมพระยาบำราบปรปักษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันเสาร์ แรม 7 ค่ำ เดือน 9 จ.ศ. 1245

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

เรื่องนี้ไม่เป็นที่พอพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงเห็นว่า การจัดการเรื่องสุราของเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์นั้น ได้ผลไม่คุ้มค่ากับการลงทุน เวลาและความคิด กังพระราชหัตถเลขาที่ว่า

...แต่เรื่องสุรานั้น ฉันได้จดหมายมาถึงเธอแต่ก่อนครั้งหนึ่งแล้ว เห็นว่า การยังจัดไม่นับว่าเป็นดีขึ้นได้เลย บัดนี้สัญญาสุราต่างประเทศก็แล้วสำเร็จไปใดคงประสงค์ แต่สุราในเมืองจะจัดการให้ตลอดไปไม่ได้อีกนี้ ดูเป็นที่เสียมากนัก เหมือนกับสุจินไม่ได้อีก การตั้งได้ชวนชวายเป็นเรื่องที่จะคิดให้เงินสุราขึ้น ต้องเสียเวลาเสียความคิด และเสียเงินเป็นหลายพันชั่ง แต่จะยังไม่ได้อะไรในสุรามานี้ใช้ในราชการแผ่นดิน สมกับที่ลงแรงลงทุนไป ก็จะเป็นที่เสียใจมาก...¹

ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปิดการประมูลอากรสุรารุงเทพฯ เพื่อให้นายอากรสุราจัดทำขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2428 ทั้งนี้เนื่องจากทรงเห็นว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐทำงานได้ไม่เต็มที่ ไม่สามารถทำให้รายได้จากอากรสุราเพิ่มขึ้น ซึ่งผิดกับการดำเนินการผูกขาดอากรโดยนายอากรสุรา ซึ่งมีข้อดีหลายประการในสายตาของรัฐบาล² โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเป็นการประกันรายได้ของรัฐได้ว่า จะมีรายได้ที่แน่นอนเท่าใด

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วันพุธ แรม 11 ค่ำ เดือน 9 จ.ศ. 1245 [ฉส.]

² ศึกษารายละเอียดถึงผลดีของรัฐจากการเก็บภาษีอากรตามระบบเจ้าภาษีนายอากรได้ใน สุมาลี บำรุงสุข, "การรวบรวมรายได้แผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524) และ สุภาภรณ์ จรัสวัฒน์ "ภาษีที่เก็บบนนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2367-2468" (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.)

แม้ว่ารัฐจะทำอากรสุรารุงเทพฯ เป็นอากรผูกขาดอีกครั้งหนึ่ง แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของกรมพระกลาโหมแทนที่จะโอนมาอยู่ในการดูแลของกรมพระคลังมหาสมบัติ แม้ว่าเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์จะกราบบังคมทูลว่า ยินดีที่จะปฏิบัติตามพระราชประสงค์ทุกประการ ถ้าจะให้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ เพื่อจัดการให้ผลประโยชน์ของประเทศชาติเพิ่มมากขึ้น¹ ทั้งนี้เป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการรักษาน้ำใจของเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ในความจงรักภักดี จึงยังยินยอมให้จัดอากรสุราเป็นอากรผูกขาดขึ้นในกรมพระกลาโหมดังเดิม ตามพระราชดำริตั้งพระราชหัดถเลขาที่ว่า

...ใช้ว่าฉันจะเกลือบตกลงส่งเสียในตัวเธออย่างหนึ่งอย่างใด ไม่มีเลย แต่เห็นว่าผู้ที่จัดการนั้นทำเป็นการหลวง ไม่คิดถึงประโยชน์ได้เสียโดยละเอียด จึงได้เงินน้อยไม่เหมือนที่เงินรับผูกขาดไปทำ...ฉันเห็นว่าอากรสุรารุงเทพฯ อยู่ในกรมพระกลาโหม แต่เดิมมา ฉันก็ไม่คิดที่จะชักถอนจากกรมพระกลาโหม จึงส่งเรื่องราวมา...²

ประเด็นสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาควบคู่กันในเรื่องยังให้กรมพระกลาโหมควบคุมดูแลการจัดเก็บอากรสุรารุงเทพฯ อยู่ นั่นกล่าวได้ว่า เป็นเพราะขณะนั้นการจัดทำพระราชบัญญัติอากรขึ้นใน ตามข้อตกลงในสัญญาสุราที่รัฐบาลไทยทำกับรัฐบาลต่างชาติ ยังไม่เป็นที่เรียบร้อย³ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงผ่อนปรนให้อยู่ในความควบคุมดูแลของกรมพระกลาโหมไปก่อน แม้ว่าสถานการณ์ทางการเมืองตอนต้น

¹ กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 23 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันจันทร์ แรม 1 ค่ำ เดือน 6 จ.ศ. 1245

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัดถเลขา ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วันศุกร์ แรม 3 ค่ำ เดือน 4 ศักราช 1246 [ณส.]

³ ตามข้อตกลงในสัญญาสุราที่ไทยทำกับต่างประเทศ ระบุไว้ถึงกำหนดจัดอัตราภาษีสุรา และข้อบังคับเพื่อควบคุมการค้าสุรา จะต้องแจ้งให้กงสุลทราบก่อนประกาศใช้ 6 เดือน

รัชกาลจะเห็นได้ว่า มีลักษณะเป็นการต่อสู้เพื่อรวมอำนาจมาไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์¹ แต่เมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่กรรมใน พ.ศ. 2425 แล้วอำนาจทางการเมืองของกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาคก็ลดลงด้วย กอรปกับพฤติกรรมของเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ที่ผ่านมามีลักษณะไม่เข้มแข็ง² จึงเห็นได้จากรายงานของนายเออร์เนสต์ ซาเตอ (Mr. Ernest Satow) ที่มีต่อรัฐบาลอังกฤษเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2428 ในตอนหนึ่งว่า "...สมุหพระกลาโหมคนปัจจุบัน เป็นคนที่ไม่มีความสามารถพิเศษ หรือบุคลิกภาพที่เข้มแข็ง..."³ และที่สำคัญคือเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์เป็นบิดาของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ พระสนมเอกของพระองค์ จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังรังรองไม่โอนการควบคุมอากรสุรารุงเทพฯ มายังกรมพระคลังมหาสมบัติ

แนวทางในการโอนภาษีอากรที่เกี่ยวเนื่องกับกรมพระกลาโหมไปไว้ในกรมพระคลังมหาสมบัตินั้น ได้ดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ระยะแรกรัฐได้จัดโอนภาษีอากรที่ไม่ได้ทำรายได้ให้แก่กรมพระกลาโหมมากนัก ดังเช่นในปี พ.ศ. 2426 รัฐบาลได้โอนภาษีน้ำตาลและอากรหม้อตาล 8 เมือง ไปประมูลผูกขาดที่หอรัษฎากรพิพัฒน์ และให้

¹เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์, "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 214

²อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับบุคลิกภาพของเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ได้ในสุภิญญา บำรุงสุข, "บทบาทสมุหพระกลาโหม...", หน้า 234-237

³สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, FO.69/100 Satow to Granville, 26 June 1885.

ส่งเงินงวดต่อเจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์โดยตรง¹ ในปีต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาณุวงศ์ เป็นผู้ควบคุมดูแลภาษีร้อยชักสามแทน²

ในปี พ.ศ. 2430 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ได้ขอให้แต่งตั้งเจ้าจำนวนขึ้นในกรมพระคลังมหาสมบัติเพื่อเร่งรัดเงินภาษีอากรในกรมพระกลาโหม³ จากเรื่องนี้เจ้าพระยาภาณุวงศ์⁴ เห็นว่าเป็นเรื่องที่ดี ทั้งนี้เพราะเมื่อภาษีอากรกรมพระกลาโหมได้นำมาว่าประมุขที่หอรัษฎากรพิพัฒน์แล้ว เจ้าพนักงานบัญชีกลางจะเป็นผู้คอยเร่งรัดให้นายอากรปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ⁵ ซึ่งจะทำให้รัฐควบคุมรายได้แผ่นดินอย่างมีประสิทธิภาพขึ้น และเมื่อการจัดรายการในหน่วยงานกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นที่เรียบร้อยแล้ว การจะโอนอากรสุรากรุงเทพฯ มาขึ้นกับหอรัษฎากรพิพัฒน์ย่อมไม่เป็นปัญหา ดังคำกราบบังคมทูลของพระยาภาณุวงศ์ที่ว่า "...เมื่อเวลาไรใดจัดการออกให้ใช้ในกรมต่าง ๆ เรียบร้อยลงร่องรอยแล้ว ภาษีอากรกรมอื่นเจ้าของกรมคงจะยอมให้ยกมาอยู่ห่อแล้ว ภาษีอากรกรมนี้ กรมพระกลาโหม จะขึ้นแข็งแรงอยู่กรมเดียวคงจะไม่ได้..."⁶ ทั้งนี้จะเป็นการอ้อมอ้อมคือเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ด้วย

¹ สุมาลี บำรุงสุข, "การรวบรวมรายได้แผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2416-2435) (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2524 หน้า 108

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจช, ร. 5 ก. 14/3 เจ้าพระยาภาณุวงศ์ กราบทูลกรมหมื่นสมมุติอมรินทร์ วันศุกร์ แรม 10 ค่ำ เดือน 4 ตรีราช 1248

⁴ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าพนักงานกรมบัญชีกลาง

⁵ เรื่องเดียวกัน., เจ้าพระยาพลเทพและเจ้าพระยาภาณุวงศ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอังคาร แรม 14 ค่ำ เดือน 4 ตรีราช 1248 (พ.ศ. 2430)

⁶ เรื่องเดียวกัน.

ที่ว่าอาคารสุรานั้น "... เป็นแต่ชื่อว่าภาชีขึ้นในกรมพระกลาโหมกอเป็นเกียรติยศ..."¹
 กรันเมื่อรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติอาคารขึ้นใน จ.ศ. 1248 แล้ว อาคารสุรารุงเทพฯ
 จึงถูกโอนมาอยู่ในความควบคุมดูแลของหอรัษฎากรพิพัฒน์ตามพระราชบัญญัติ²

จึงอาจกล่าวได้ว่า ผลจากการทำสัญญาสุรากับ ประเทศตะวันตกได้เป็นปัจจัย
 สำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้รัฐบาลโอนอาคารสุรารุงเทพฯ ซึ่งเคยอยู่ในความควบคุม
 ดูแลของกรมพระกลาโหมมาไว้ที่หอรัษฎากรพิพัฒน์ได้ในที่สุด ซึ่งเป็นไปดังพระบรมราโชบาย
 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในตอนต้นรัชกาล

สรุปการประเมิน ความสำเร็จในการทำสัญญาสุราของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์
 คงกล่าว เป็นผลเนื่องมาจากความสามารถของรัฐในการปรับนโยบายต่างประเทศให้
 สอดคล้องกับสถานการณ์ระหว่างประเทศ และใช้การทูตเป็นเครื่องมือในการดำเนิน
 นโยบายนั้น ๆ อย่างเหมาะสม กล่าวคือการแต่งตั้งราชทูตไทยออกไปเจรจากับรัฐบาล
 ต่างชาติเท่าที่เป็นมา เป็นเพียงการแต่งตั้งราชทูตพิเศษออกมาเป็นครั้งคราว แต่การ
 แต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตประจำประเทศตะวันตกครั้งนี้ นอกจากเพื่อแก้ไข
 ปัญหาสุราที่เป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งเกิดขึ้นนับแต่ไทยทำหนังสือ
 สัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศตะวันตกและเรือร้งมาจนถึงต้นรัชกาลได้สิ้นสุดลงแล้ว
 รัฐบาลไทยยังต้องการแสดงออกซึ่งความเป็นเอกราชของชาติต่อประเทศตะวันตก และมี
 ตัวแทนของรัฐเพื่อชี้แจงข้อเท็จจริงต่าง ๆ ให้แก่รัฐบาลต่างชาติได้ทราบ แทนที่รัฐบาล
 นั้น ๆ จะได้รับรายงานจากกงสุลของคนเพียงฝ่ายเดียว ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า กงสุลมัก
 เป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของพ่อค้าในกรุงเทพฯ และในอาณานิคมของคน เช่น สิงคโปร์
 ไซ่ง่อน ในขณะที่การเจรจาโดยตรงกับรัฐบาลต่างชาตินั้น รัฐบาลต่างชาติจะต้องคำนึง
 ถึงผลประโยชน์ของรัฐบาลโดยรวม และประชามติอีกด้วย ดังนั้น การแต่งตั้งพระองค์
 เจ้าปฤษฎางค์ออกไปเจรจากับรัฐบาลต่างชาติโดยตรงในแง่หนึ่ง จึงเป็นความคืบหน้า
 หนึ่งของรัฐบาลในการปรับนโยบายต่างประเทศของไทยให้สอดคล้องกับสถานการณ์ระหว่าง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ศึกษารายละเอียดใน ปชศ., 11: 34-76

ประเทศ เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราชและอธิปไตยของชาติไทย สมดังที่ บลันชาร์ด เวนเดิลล์ (Mr. Blanchard Wendell) ได้กล่าวถึงนโยบายต่างประเทศของไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า วัตถุประสงค์เบื้องต้นของนโยบายการทูตของไทยคือ การรักษาไว้ซึ่งเอกราชทางการเมือง และสิ่งนี้ได้ดำเนินตามจุดหมายด้วยความสำเร็จเป็นอย่างดียิ่ง¹

การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยมิได้หยุดอยู่แต่เพียงการตั้งสถานทูตไทยในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษเท่านั้น แต่ยังได้ขยายสถานทูตไทยประจำต่างประเทศออกไปดังเช่นในปี พ.ศ. 2427 มีการตั้งสถานทูตไทยประจำกรุงปารีส ฝรั่งเศส นอกจากนี้มีการเตรียมจัดตั้งสถานทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน เยอรมนี ซึ่งประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2430 ทั้งนี้เพราะรัฐเห็นความจำเป็นในการดำเนินนโยบายทางการทูต เพื่อให้สอดคล้องกับความผันแปรของสถานการณ์ทางการเมืองที่แวดล้อมไปด้วยมหาอำนาจตะวันตกที่กำลังแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามา

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การส่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตประจำประเทศตะวันตก นับว่าเป็นการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยได้อย่างถูกต้อง และเหมาะสมกับสถานการณ์ทางการเมืองในเวลานั้นอย่างที่สุด ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า แม้ว่าไทยเป็นประเทศเอกราช แต่อิสรภาพในการปฏิบัติการบางอย่างก็ยังคงจำกัดอยู่ภายใต้ขอบเขตของหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าที่ไทยทำไว้กับชาติตะวันตกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา² การที่ไทยสามารถแก้ปัญหาสุราได้ยอมเป็นการปลดเปลื้องข้อผูกมัดเกี่ยวกับการภาษีอากรซึ่งไทยต้องเสียเปรียบมาได้ประการหนึ่ง

¹ Wendell Blanchard, Thailand : Its People, Its Social, Its Culture, (New Haven : Harf Press, c 1958), p. 229.

² Sir Josiah Crosby, Siam, (London : Oxford University Press, 1945), p. 26.

บทสรุป

นับแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ที่รัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า ที่เรียกว่า "สนธิสัญญาบาวริง" กับรัฐบาลอังกฤษ และสนธิสัญญาที่มีลักษณะคล้าย ๆ กันนี้กับ ประเทศตะวันตก ไทยก็ประสบกับปัญหาต่าง ๆ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และในปัญหาเหล่านั้น ก็มีปัญหาสุรารวมอยู่ด้วย เพราะฉะนั้นจึงถือได้ว่า ปัญหาสุราเป็นผลกระทบโดยตรงจากการทำหนังสือสัญญากับประเทศตะวันตก ปัญหาสุรานี้สืบเนื่องมาจากการที่ไม่ได้ระบุเรื่องสุราไว้อย่างเด่นชัด จนทำให้คู่สัญญาตีความในสัญญาต่างกันไป กล่าวคือ รัฐบาลไทยเห็นว่าสุราเป็นสินค้าผูกขาดตรมระบบเจ้าภาษีนายอากรที่มีมาแต่เดิม ในขณะที่กงสุลต่างชาติ เห็นว่า การที่นายอากรสุราจับกุมคนจีนบังคับต่างชาติที่จำหน่ายสุรา ซึ่งได้เสียภาษีแล้วในอัตราร้อยละ 3 เป็นการผิดกับข้อตกลงในหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าที่รัฐบาลไทยได้ทำไว้

จากปัญหาดังกล่าวนี้นี้ เป็นผลให้รัฐบาลไทยมีรายได้จากการจัดเก็บอากรสุรา น้อยลง เนื่องจากคนในบังคับต่างชาติ นำสุราต่างประเทศที่ราคาถูก เข้ามาจำหน่ายมากขึ้น เป็นผลให้สุราโรงจำหน่ายได้น้อยลง การที่รายได้จากอากรสุราลดลงอย่างมากรนี้ มีผลกระทบต่อรายได้ด้านการคลังและการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้กงสุลยังเข้ามาแทรกแซงรัฐบาลในการบริหารประเทศ โดยประท้วงต่อรัฐบาลไทยในทุกคดี ความที่นายอากรสุราจับกุมคนในบังคับของคนต่างชาติจำหน่ายสุรา กล่าวหาว่าข้าราชการไทยปฏิบัติหน้าที่ไม่ยุติธรรมและทำงานอย่างล่าช้า ซึ่งอาจกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ ในด้านสังคมนั้น เมื่อรัฐบาลไทยไม่สามารถควบคุมการจำหน่ายสุราในประเทศได้ ประชาชนสามารถหาซื้อสุราราคาถูกมาบริโภคได้โดยง่าย ทำให้สภาพสังคมวุ่นวาย เกิดปัญหาอาชญากรรม จนอาจชักนำให้มหาอำนาจเข้าแทรกแซงการบริหารประเทศได้

นโยบายของรัฐบาลไทยในการแก้ไขเรื่องสุรา เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการส่งพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ออกไปเจรจาทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับรัฐบาลฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410 แต่ข้อตกลงในหนังสือสัญญาดังกล่าวนี้นี้ ไม่มีผลบังคับใช้ในทางปฏิบัติ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการดำเนินการแก้ไขปัญหามสุรานี้ทั้งภายในประเทศ และส่งราชทูตพิเศษออกไปเจรจากับรัฐบาลต่างประเทศ ท้ายสุดก็ได้แต่งตั้งพระองค์เจ้าปกทงวาศ เป็นราชทูตไทยไปประจำต่างประเทศ เพื่อเจรจาทำสัญญาสุรากับ ประเทศตะวันตก

บทบาทของพระองค์เจ้าปกทงวาศ ในการเจรจาทำสัญญาสุรากับ ประเทศตะวันตก อาจแบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะแรกเป็นช่วงเวลาที่พระองค์เป็นราชทูตประจำกรุงลอนดอน (พ.ศ. 2425-2426) ผลจากการดำเนินการของพระองค์ในช่วงเวลาดังกล่าวคือ การเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งจะเป็นสัญญาสุราที่จะเป็นแบบฉบับในการเจรจาขอทำสัญญาสุรากับประเทศอื่น ๆ อันได้แก่ โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ สวีเดน - นอร์เวย์ เดนมาร์ก เบลเยียม ระยะที่สอง เป็นช่วงเวลาที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งราชทูตไทยประจำกรุงปารีส (พ.ศ. 2427-2429) พระภารกิจที่สำคัญได้แก่ การเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลเยอรมนี ออสเตรีย สเปน อิตาลี รวมทั้งการเจรจาขอใช้สัญญาสุราที่ลงนามแล้วกับรัฐบาล ประเทศตะวันตก

ความสำเร็จในการเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลต่างชาติดังนี้ กล่าวได้ว่า เกิดจากพื้นฐานทางการศึกษา ความวิริยะ อุตสาหะ ของผู้ที่รัฐบาลไทยส่งไปเจรจานั้นคือ พระองค์เจ้าปกทงวาศ ทั้งยังทรงเป็นนักการทูตที่มีความสามารถ มีเทคนิคต่อรองผลประโยชน์กับประเทศมหาอำนาจ ทำให้ไทยไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบนัก นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมีความสามารถในการบริหารงานบุคคล ทรงใช้วิธีการเจรจาทั้งในรูปแบบการทูต และใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว เป็นเครื่องมือในการดำเนินการจนประสบผลสำเร็จในที่สุด

ผลจากการทำสัญญาสุรากับประเทศตะวันตกในครั้งนี้ มีเพียงแต่เป็นการเพิ่มรายได้ของรัฐ และความรุนแรงค้าสุราภายในประเทศเท่านั้น แต่ก็ยังสามารถลดรายได้จากอากรสุราอีกด้วย แม้ว่าการเจรจาแก้ไขปัญหามสุราจะเป็นเพียงการแก้ไขสัญญาเดิมในบางส่วน แต่อาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของรัฐบาลไทย ในการ

ปกคเปลื้องข้อผูกมัดทางด้านภาษีอากร ที่ไทยต้องเสียเปรียบมาได้ประการหนึ่ง ซึ่ง
จะสำเร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2481

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย